

Класификация на числителните имена в езика банива от Исана

Николай Йорданов Георгиев
АВТОР

ПМГ “Св. Климент Охридски”, гр. Силистра
УЧИЛИЩЕ

Милена Коцева
РЪКОВОДИТЕЛ

Банива от Исана
ЕЗИК

Класификация на числителните имена в езика банива от Исана

Николай Й. Георгиев*

nikolai.georgiev@pmg-silistra.com

АБСТРАКТ

Настоящата разработка разглежда родовата система и различните класификатори, които влияят на числителните имена в езика банива от Исана. Този език се отличава с двуродова система, съставена от женски и неженски род. Описани са още 40 други класификатора, които се прилагат върху числителните имена в диалекта хоходене.

1. Въведение в езика банива от Исана

1.1. Принадлежност и описание. Банива от Исана е език от северния клон на аравакското езиково семейство. Говори се от между 3000 и 6000 души в Бразилия, Венецуела и Колумбия^{[1],[2]} по поречието на река Исана (официално наименование: Rio Içana^[3]), която е приток на Рио Негро. Близък е до езиците курипако и карутана, като някои изследователи ги обединяват в група, наречена кару^[4], а други дори ги считат за диалекти на един и същ език^[5]. Съществуват и други езици, носещи наименованието банива (напр. банива от Гуайния), които обаче силно се различават от кару^[1]. За краткост до края на разработката термините *банива* и *банива от Исана* ще се използват с едно и също значение.

Фигура 1 Разпространение на банива от Исана (кръга между Бразилия, Колумбия и Венецуела)

1.2. Фонетични особености. В латинската транскрипция на езика банива удвоена гласна означава дължина. Символът *h* след *k*, *t* и *p* означава придихание, а иначе – беззвучната глотална проходна съгласна. Единично *r* се произнася като звучната венечна едноударна съгласна /r/ (подобно на *m* в английското *butter*), а двойно *rr* – звучната дентална или венечна трептяща съгласна /r/ (подобно на *p* в българския или като в испанското *perro*).

* ПМГ “Св. Климент Охридски”, гр. Силистра

В банива се наблюдава и гърленият взрив (още – глотална преградна съгласна; звукът на мястото на тирето в отрицанието *ъ-ъ*), който се обозначава със символ ' .^[6]

2. Числителните имена в банива

2.1. Основни числителни имена. Оригиналното в банива има числителни имена само до четири. На база думите за *ръка* и *човек* в някои разновидности на езика може да се брой и до 100, но в днешно време обикновено при броене от 4 нагоре се използват португалски думи^{[7],[8]}. Тъй като родовете се прилагат само за числителните от едно до три (и само в някои диалекти – и четири), внимание ще бъде обърнато само на тях.^[8] Числителните имена се поставят непосредствено преди съществителното, което отброяват.

Число	Банива
едно	ара
две	dzama
три	madari
четири	(lik)wadaka, rikua ^{[7],[9],[10]}

Забележка. В таблицата е записан само коренът на числителните от едно до три.^[9] При самостоятелна употреба на думите се прибавя класификаторната наставка *-da* (*apada*, *dzamada*, *madarida*).^{[7],[10],[11]}

2.2. Родова система. В банива се използва двуродова система, съставена от женски и неженски род. Числителните имена се съгласуват чрез окончания с броемото по род, ако то е човек, животно или обект, пряко свързан с тях, за който няма предвиден друг класификатор.

Род	Окончание
Женски	<i>-ma</i>
Неженски	<i>-ita</i>

Съществува и окончание *-hira*, което се употребява със съществителни, назоваващи хора, когато говорещият иска да подчертае, че обектът не е жена, а мъж.^[8]

Примери:

dzamama iina – две жени

dzama=-2 + -ma=род:жена + iina=ЖЕНА

apaita nawiki – един човек

ара=-1 + -ita=род:неженски + nawiki=ЧОВЕК

madahripa nawiki – трима мъже (вж. 2.4)

madari=-3 + -hira=род:нежена.контраст + nawiki=ЧОВЕК

arama pedaria – една старица

ара=-1 + -ma=род:жена + pedaria=СТАРИЦА

dzamaita kuphe – две риби

dzama=-2 + -ita=род:нежена + kuphe=РИБА

madarima wahriparru – три млади момичета

madari=-3 + -ma=род:жена + wahriparru=МОМИЧЕ

2.3. Класификатори на числителните имена. Когато съществителното попада в някоя класификаторна група, към числителното се прибавя съответното окончание. В банива класификаторите невинаги са точно определени, а по-скоро служат да поставят фокус върху определена характеристика на описания обект.^[12] Класификаторните групи^[11] могат да се разделят най-общо на четири вида:

- Отнасящи се до някакви външна характеристика на изброимия обект. Например класификаторът *-na* се използва за вертикални или изправени обекти като дървета, класификаторът *-uawa* до големи отвори или дупки, каквато е вратата на къща, а *-aphi* се използва за пространства с определени граници, като градина или езеро. В тази категория попада и класификаторът *-da*, който се използва с кръгли обекти или природни явления, но и служи за основен класификатор, когато числителните имена се използват самостоятелно.
- Отнасящи се до пакети, пълни с нещо. Под пакети се разбират всякакви средства, които могат да се ползват за пренасяне на множество обекти заедно – кутии, мешки, кесии. В банива опаковката и съдържанието ѝ се разглеждат като едно цяло. Основният класификатор за пакети е *-pa*, но се прави разлика при пакет, предназначен и готов за пренасяне някъде – тогава се ползва *-wata*. Понякога има значение какво е съдържанието на пакета. Например има разлика дали в него има малки или големи плодове – ползват се съответно класификаторите *-i* и *-itshia*. В тази категория окончанието на числителното само указва, че описваният обект се разглежда като пакет без да трябва да настъпват промени в съществителното.
- Обекти с някаква друга характеристика. Например класификаторът *-ahna* се използва с течности, *-wari* – при отброяване на време (като година или ден). Интересен е класификаторът *-ida*, който означава половина, когато е добавен към числителното.
- Класификатори, които се ползват с точно определени думи. В банива някои думи си имат собствен конкретен класификатор. Такива са думите за река (*uuni*), която се ползва с *-rawa* и стая (*tuwhya*), която се употребява с класификатор *-tuhwya*.

За по-пълен списък с класификаторите вж. Апендикс.

Примери:

араара ainidzu – един комар

ара=1 + -ара=клас:летящи.животни + ainidzu=КОМАР

dzamana haiku – две дървета

dzama=2 + -na=клас:високи.изправени + haiku=ДЪРВО

madaripa rapana – пакет (вързоп) банани

madari=3 + -pa=клас:пакети + rapana=БАНАН

араара rapana – един банан

ара=1 + -ара=клас:полукръгли + rapana=БАНАН

madarituhwya tuwhya – три стаи

madari=3 + -dapana=клас:къща + tuwhya=СТАЯ

dzamawari hamuri – две години

dzama=2 + -wari=клас:време + hamuri=ГОДИНА

araida manakhe – половин асай[†]

ара=1 + -ida=клас:половина + manakhe=АСАЙ

madariyawa pantinuma – три врати

madari-=3 + -yawa=клас:голям.отвор + pantinuma=ВРАТА

dzamawata manakhe – два вързопа асай, готови за носене

dzama-=2 + -wata=клас:пакет.носене + manakhe=АСАЙ

arada itza – един камък

ара=1 + -da=клас:кръгли + itza=КАМЪК

madariaphi karita – три езера

madari-=3 + -aphi=клас:ограничени.пространства + karita=ЕЗЕРО

2.4. Фонетични явления. При добавяне на окончания за род или класификатор в някои случаи се наблюдават определени фонетични промени^{[2],[15]}. Например, ако окончанието започва с *-i-*, крайният звук *i* в *madari* (три) не се удължава (т.е. *-ii-* > *-i-*). По-специфични са следните промени:

Правило 1. Фузия на гласните: *-a + -i > -e*.

Изключения: *-ita* (неженски род) и *-ida* (половина)^[15]

Правило 2. Метатеза на глоталната проходна съгласна при числителното *ара* (едно):

$ара + -hV- > aphaV-$

Когато гласната *V = -i-* се наблюдава допълнителна фузия по правило 1:

$ара + -hi- > aphe-$

Правило 3. Метатеза на глоталната проходна съгласна при числителните *dzama* (две) и *madari* (три):

$-CV_1 + -hV_2- > -hCV_1V_2-$

Ако гласната $V_1 = -a-$ и $V_2 = -i-$ отново се проявява правило 1:

$-Ca + -hi- > -hCe-$

Примери:

арема карі – едната страна на ръката

ара=1 + -ima=клас:страна + карі=РЪКА

архера іеніпеті – едно момче

ара=1 + -hira=клас:нежена.контраст + іеніпеті=ДЕТЕ

мадahrіpa данaіmі – три мъжки призрака

madari-=3 + -hira=клас:нежена + данaіmі=ПРИЗРАК

[†] Асай (известно в България и като акай) е вид палмово дърво, характерно за северната част на Южна Америка, известно със своите дребни кръгли плодове, наподобяващи тъмнозелено до черно грозде.

3. Прилики и разлики с други езици и диалекти

3.1. Различните диалекти на банива. В различните диалекти на банива има разнообразие на класификаторите. Настоящата разработка разглежда най-вече онези класификатори, които се наблюдават в диалекта хоходене, но не изключва различия в другите разновидности на езика.^[13]

3.2. Аравакското езиково семейство. Двуродовата система, съставена от женски и неженски род, е характерна за северните аравакски езици, като в някои от тях се използват и класификатори. В езика тариана, който се говори от около 100 души в района на реката Ваупес, например има над 60 такива.^{[13],[14]} В банива те се употребяват както в числителните имена, така и при образуването на съществителни с ново значение и при съгласуването на прилагателни със съществителното, което определят.^[8] Сред останалите езици от семейството обаче най-разпространени са точно класификаторите на числителните имена, по което може да се предположи, че те са се появили най-рано в предшественик на езика.^[13]

4. Библиография

[1] Baniwa Language (Baniua Içana). *Native-Languages.ORG* [Онлайн]. Достъпно на: <http://www.native-languages.org/baniwa.htm>

[2] Aikhenvald, A. (2007). Classifiers in multiple environments: Baniwa of Içana/Kurripako—A North Arawak perspective, p. 2-3. <https://www.jstor.org/stable/10.1086/523774?seq=2>

[3] Brazilian Ministry of Transport (2002). Mapa Rodoviario Amazonas. https://www.gifex.com/imapa/americas/md_amazonas_brazil.pdf

[4] Kaufman, T. (1994). The native languages of South America. *Atlas of the World's languages*, p. 46-76

[5] Aikhenvald, A. (1999). *The Amazonian Languages*. Cambridge University Press

[6] Baniwa (Tарууа). *Omniglot.COM* [Онлайн]. Достъпно на: <https://www.omniglot.com/writing/baniwa.htm>

[7] Baniwa, Venezuelal Brazil. *Lingweb.eva.mpg.DE* [Онлайн]. Достъпно на: <https://lingweb.eva.mpg.de/channumerals/Baniwa.htm>

[8] Aikhenvald, A. (2007). Classifiers in multiple environments: Baniwa of Içana/Kurripako—A North Arawak perspective, p. 5-8. <https://www.jstor.org/stable/10.1086/523774?seq=2>

[9] Taylor, G. (1991). *Introdução à língua baniwa do Içana*, p. 44

[10] Baniwa Counting Worksheet. *Native-Languages.ORG* [Онлайн]. Достъпно на: http://www.native-languages.org/numbers/baniwa_numbers.htm

[11] Aikhenvald, A. (2007). Classifiers in multiple environments: Baniwa of Içana/Kurripako—A North Arawak perspective, p. 9-12. <https://www.jstor.org/stable/10.1086/523774?seq=2>

[12] Aikhenvald, A. (2007). Classifiers in multiple environments: Baniwa of Içana/Kurripako—A North Arawak perspective, p. 13-16. <https://www.jstor.org/stable/10.1086/523774?seq=2>

[13] Aikhenvald, A. (2007). Classifiers in multiple environments: Baniwa of Içana/Kurripako—A North Arawak perspective, p. 17-24. <https://www.jstor.org/stable/10.1086/523774?seq=2>

[14] Tariana. *Omniglot.COM* [Онлайн]. Достъпно на: <https://www.omniglot.com/writing/tariana.htm>

[15] Taylor, G. (1991). *Introdução à língua baniwa do Içana*, p. 127-129

Апендикс

Списък с класификаторите в диалекта хоходене на банива от Исана^[11], разделени на категории.

Основен класификатор

Класификатор	Окончание
Когато числителното се ползва самостоятелно	- <i>da</i>

Форма или външен вид

Класификатор	Окончание
Кръгли обекти или природни явления; <i>основен класификатор</i>	- <i>da</i>
Плоски, кръгли или издължени обекти	- <i>kwa</i>
Полукръгли обекти	- <i>apa</i>
Тънки разтегателни или платнени обекти	- <i>maka</i>
Криви обекти	- <i>kha</i>
Вертикални или изправени обекти (напр. дърво)	- <i>na</i>
Заострени издължени обекти (напр. кост)	- <i>hiku</i>
Тънки остри обекти (напр. косъм)	- <i>hiwi</i>
Дълги тънки обекти	- <i>pi</i>
Други издължени, дълги	- <i>peku</i> / - <i>peki</i>
Дълги, тънки обекти, наподобяващи пръчка (напр. лък)	- <i>apu</i>
Тънки, плоски обекти, които могат да се сгънат (напр. дреха)	- <i>phe</i>
Обекти, наподобяващи сгънат плат (напр. хамак)	- <i>ku</i>
Малки кухи обекти (напр. чаша)	- $\emptyset$
Други кухи обекти (напр. тиган)	- <i>api</i>
Малки дупки (напр. уста)	- <i>wa</i>
Големи дупки (напр. врата)	- <i>yawa</i>
Ограничени пространства (напр. градина)	- <i>aphi</i>

Пакети

Класификатор	Окончание
Общо за пакети	-pa
Пакет, готов за носене някъде	-wata
Пакет от издължени, тънки обекти (като моливи)	-naku / -naki
Пакет от други издължени обекти (като банани)	-puku / -puki
Пакет от големи плодове	-i
Пакет от малки плодове	-itshia

Други групи

Класификатор	Окончание
Летящи животни	-apa
Течности	-ahna
Едната страна на нещо	-ima
Тънък резен от нещо (напр. хляб)	-wana
Кожи	-ya
Малки семена	-ishi
Парче	-hipada
Половина	-ida
Стави (сгъвки) на тялото	-tawahre
Време (напр. година)	-wari
Яйце или костилката на плод	-ihwe

Само за конкретни думи

Класификатор	Окончание
Само за думата <i>река</i> (uuni)	-pawa
Само за думата <i>кану</i> (iita)	-∅
Само за думата <i>къща</i> (panti)	-dapana
Само за думата <i>водопад</i> (hipa)	-hipani
Само за думата <i>стая</i> (tuwhya)	-tuhwya